

Marcin Jesionowski*
WT UWM, Olsztyn

WSPÓŁCZESNY KRYZYS SENSU JAKO WYZWANIE DLA TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ. PROPOZYCJA RINO FISICHELLI

W ogólny horyzont współczesności wpisuje się zagubiona tożsamość współczesnego człowieka. Przejawem osłabionej kondycji podmiotu w jego zwątpieniu w siłę rozumu i zamknięciu na prawdę jest kryzys sensu. Teologia fundamentalna Rino Fisichelli wskazuje jasno na potrzebę położenia akcentów dyskursu teologicznego na elementy dotknięte tym zjawiskiem. Niniejsze opracowanie ukazuje ranę, jaką nadaje on sensowi w swojej chrystocentrycznej teologii. Wcielony Syn Boży jest sensem Objawienia Bożego i szczególnym wkroczeniem sensu w historię. Wiarygodność Objawienia analizowana przy użyciu terminów z filozofii języka w kluczu miłości, jedynej wiarygodnej, każe dostrzec w Objawieniu Miłości trynitarniej w Chrystusie ukazanie się i spełnienie wszelkiego sensu. Prawda Objawienia uchwytana jest dzięki wierze myślącej, trwale i harmonijnie zjednoczonej z rozumem. Dzięki tej wierze jest się zdolnym do kształtowania i przeżywania egzystencji wypełnionej sensem *universale concretum* Chrystusa w konkretności historii.

Kondycja współczesnego człowieka, jak również cały horyzont kulturowy, od którego ta kondycja pozostaje uzależniona, stanowią wypadkową oddziaływań licznych prądów filozoficznych i myślowych oraz zjawisk o niezwykle złożonej naturze, które pozwoliły wielu myślicielom naszej epoki na określenie jej mianem postmodernistycznej.

Wyjaśnienie zagadnienia czy też jakakolwiek próba zdefiniowania tego terminu wydają się tu zbędne, abstrahując od samej złożoności problematyki i niewątpliwych trudności, z jakimi musiałbym się spotkać, podejmując taką próbę. Istotne natomiast pozostaje zwrócenie uwagi na pewien ogólny rys współczesności celem jasnego określenia tematyki niniejszego opracowania.

* Marcin Jesionowski, studia wyższe z teologii na Wydziale Teologii Papieskiego Ateneum Regina Apostolorum w Rzymie, licencjat kościelny z teologii fundamentalnej na Wydziale Teologii Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie (2004), obecnie doktorant na WT Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Koniec modernizmu pokazał, jak triumfująca siła rozumu i podmiotu ludzkiego w jego zdolnościach poznawczych, wraz z wiarą w postęp i niezachwiany porządek świata, ustąpiły miejsca czemuś, co wydaje się całkowitym przeciwieństwem. Nietzscheański postulat śmierci Boga stał się zapowiedzią wielkiego rozczarowania XX wiekiem i w konsekwencji „śmierci podmiotu”. Osłabienie rozumu ludzkiego oraz podważenie roli metafizyki w filozoficznym postrzeganiu rzeczywistości okazały się ciosem zadany prawdzie w jej klasycznym rozumieniu. Agnostyczna i relatywistyczna myśl nie dotknęła tylko sfery filozoficznych dociekań, ale wpłynęła na całą szeroko pojętą kulturę i przeniknęła rozmaite sfery ludzkiej egzystencji. Pod wielkim znakiem zapytania pozostaje dziś zadawanie podstawowych, wielkich pytań dotyczących ponadczasowych wartości, które postmodernistyczny człowiek odsunął poza horyzont swoich zainteresowań w imię nowoczesności.

Za coś naturalnego i będącego w tak zwanym dobrym tonie przyjmuje się dostrzeganie odpowiedzi na ewentualne pytania o sens czy prawdę jako owoc konsensusu społecznego. Wobec podważenia rangi sensu, w jego nierozzerwalnym odniesieniu do prawdy, nie dziwi pytanie zadawane przez ludzi próbujących zrozumieć współczesność: „Czy pytanie o sens ma jeszcze sens?”¹ Pytanie to podkreśla zasadność twierdzenia, iż w dzisiejszych czasach człowiek w sposób szczególny przeżywa kryzys sensu. Zjawisko to już od jakiegoś czasu bywa przedmiotem debat i studiów na płaszczyźnie filozoficznej oraz teologicznej. Jako przykład można tu przytoczyć chociażby kongres naukowy, który odbył się w 1992 roku w Rzymskim Ateneum Santa Croce. Materiały z tego kongresu zostały zebrane i wydane w opracowaniu pod wymownym tytułem: *Crisi di senso e pensiero metafisico* (Kryzys sensu a myśl metafizyczna)².

Emblematyczna pozostaje troska Jana Pawła II wyrażona w 1998 roku w encyklice *Fides et ratio*. Czytamy: „Pod wpływem fałszywej skromności człowiek zadowala się prawdami cząstkowymi i tymczasowymi i nie próbuje już stawiać zasadniczych pytań o sens i najgłębszy fundament ludzkiego życia osobowego i społecznego”³, i w innym miejscu: „Można zauważyć, że jednym z najbardziej znamienitych aspektów naszej obecnej kondycji jest «kryzys sensu»”⁴.

Zjawisko kryzysu sensu, będące przejawem powszechnego zwątpienia w prawdę, wpisuje się w swjej istocie w horyzont wzajemnych relacji pomiędzy wiarą i rozumem. Akcentuje to bardzo wyraźnie encyklika *Fides et ratio*, ukazując jednocześnie tę problematykę jako wielkie wyzwanie dla współczesnej filozofii i teologii.

¹ Por. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, 81.

² G. Chalmeta, *Crisi di senso e pensiero metafisico*, Roma 1993.

³ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, 6.

⁴ Tamże, 81.

Szczególne miejsce przypada tutaj teologii fundamentalnej, studiującej Objawienie Boże oraz jego wiarygodność. Wśród przedstawicieli dyscypliny postacią bardzo ważną jest Rino Fisichella, który wraz z René Latourelle'em na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie tworzył podwaliny tak zwanej szkoły rzymskiej teologii fundamentalnej. W propozycji teologiczno-fundamentalnej Rino Fisichelli kategoria sensu jawi się jako niezwykle istotna. Można zatem spokojnie pokusić się o stwierdzenie, iż studium włoskiego teologa jest realizacją tej wpisanej w naturę chrześcijaństwa postawy otwartości na wyzwania danego czasu.

Niniejsze opracowanie stawia sobie za zadanie przedstawienie roli zagadnienia sensu jako klucza do lektury głównych aspektów teologii fundamentalnej Rino Fisichelli. Trzyzęściowa struktura odwołuje się do trzech głównych zagadnień teologii fundamentalnej w ogóle, a mianowicie Objawienia Bożego, jego wiarygodności oraz wiary podmiotu jako odpowiedzi na Bożą inicjatywę.

W pierwszej części ukazany zostanie chrystologiczny charakter Objawienia. Jezus Chrystus jako pełnia Bożego Objawienia widziany jest jako jego sens i sens całej historii. To w Nim w konkretnym fragmencie historii objawiła się pełnia Bożej Prawdy, nadając sens ingerencji Boga w dzieje człowieka i nadając jednocześnie sens wszystkim ludzkim istnieniom mającym udział w powszechnym sensie Wcielonego Logosu.

Druga część poświęcona jest analizie wiarygodności Objawienia Bożego i ukazaniu, jak w tym procesie sytuuje się kategoria sensu. Wiarygodność opisywana za pomocą terminologii właściwej dla filozofii języka stawia na pierwszym planie swej argumentacji takie pojęcia, jak „znak”, „znaczenie”, „sens”. Teologicznym dopełnieniem tego uzasadniania pozostaje nadanie centralnego miejsca miłości, która ma ostatnie zdanie w ludzkim poszukiwaniu sensu w Objawieniu Bożym.

Trzeci punkt niniejszego opracowania jest logiczną konsekwencją treści ukazanych w dwóch pierwszych punktach. Skoncentruję się w nim na przedstawieniu teologicznego studium Fisichelli nad wiarą w kontekście jej zrelacjonowania z prawdą i wolnością. Wiara może być silna tylko wówczas, gdy jednoczy się z silnym rozumem i otwiera na prawdę. Przyjęcie tej prawdy pozostaje zaś kluczowym warunkiem do samospełnienia się ludzkiej osoby w jej wymiarze egzystencjalnym. Sens zatem jawi się w dwóch wymiarach – jako odczytywany w wierze na drodze poznania prawdy oraz jako przeżywany w życiu wiary.

JEZUS CHRYSTUS JAKO SENS OBJAWIENIA

Teologia Rino Fisichelli wpisuje się bardzo wyraźnie w horyzont nakreślony przez nauczanie Soboru Watykańskiego II. Odnowiona myśl teologiczna przejawia się szczególnie poczuć równowagi pomiędzy dwoma elementami sta-

nowiacyami wydarzenie Objawienia: Objawienie Boga oraz podmiot wierzący⁵. Dla pełniejszego uchwycenia tego faktu wydaje się bardzo pomocne przytoczenie dwóch niezwykle ważnych wypowiedzi zawartych w dokumentach soborowych. W Konstytucji dogmatycznej o Bożym Objawieniu czytamy: „Najgłębsza zaś prawda o Bogu i o zbawieniu człowieka jaśnieje nam przez to objawienie w osobie Chrystusa, który jest zarazem pośrednikiem i pełnią całego objawienia”⁶. Inny zaś soborowy dokument naucza: „Tajemnica człowieka wyjaśnia się naprawdę dopiero w tajemnicy Słowa Wcielonego. Albowiem Adam, pierwszy człowiek, był figurą przyszedłego, mianowicie Chrystusa Pana. Chrystus, nowy Adam, już w samym objawieniu tajemnicy Ojca i jego miłości objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi i ukazuje mu najwyższe jego powołanie”⁷.

Ta dwubiegunowość wydarzenia Objawienia się Boga człowiekowi zakłada zatem istotne dla niniejszego opracowania podwójne znaczenie sensu Objawienia. Z jednej strony mówić należy o sensie Objawienia jako takiego, z drugiej zaś widzieć w nim przestrzeń odpowiedzi na pytanie o sens istnienia, pochodzące od ludzkiego podmiotu. I w jednym, i w drugim wymiarze, zgodnie z wykładnią soborową, Fisichella widzi w centrum swej teologicznej refleksji Osobę Jezusa Chrystusa. Jeżeli można w ogóle mówić o pojęciu sensu w kontekście rozważań teologicznych włoskiego teologa nad Objawieniem Bożym, pojęcie to winno być włączone w horyzont absolutnej i niepowtarzalnej centralności Jezusa Chrystusa w całej myśli teologicznej Fisichelli. Czytamy: „Osoba Jezusa z Nazaretu jest sensem Objawienia, ponieważ w niej, raz na zawsze, dokonuje się objawienie trynitarnego misterium Boga”⁸.

W Chrystusie jako Wcielonym Logosie spotykają się dwa wymiary jednej rzeczywistości: obiektywna pełnia sensu Bożego Objawienia oraz odkrycie i przeżywanie sensu przez podmiot obdarowany tym Objawieniem. Można by rzec, iż teologia fundamentalna Fisichelli w badaniu zagadnienia sensu łączy ze sobą niezwykle związane dwie dziedziny krytycznej refleksji wiary, a mianowicie chrystologię oraz antropologię. Pamiętać przy tym należy, że Boże objawiające działanie w historii ludzkości, które w osobie Wcielonego Syna Bożego osiągnęło swoje spełnienie, jest tutaj opatrzone absolutnym prymatem. Można by rzec: „Człowiek o tyle słucha, o ile Bóg mówi”.

Pomiędzy historyczną figurą Jezusa z Nazaretu, z całą złożonością jego egzystencji, a treścią Objawienia zachodzi pełna spójność i harmonia. Jego byt jest wyrażony i ukazuje się jako rzeczywistość odsyłająca do tajemnicy większej, która jednak daje się poznać w nim i w jego dziełach. To odesłanie do innego,

⁵ Por. R. Fisichella, *Senso della rivelazione*, w: *Dizionario di Teologia Fondamentale* [dalej: DTF], red. R. Latourelle, R. Fisichella, Assisi 1990, s. 1122.

⁶ Sobór Watykański II, *Dei verbum*, 2.

⁷ Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 22.

⁸ R. Fisichella, *Credibilità*, DTF, s. 221. Wszystkie tłumaczenie tekstów źródłowych w języku włoskim pochodzą od autora.

bez pominięcia czy oddalenia się od niego samego, jest rzeczywistością nadającą sens, a nawet o wiele więcej, jest tym, co sam sens stanowi. Jedynie w Chrystusie udziela się ostatecznej odpowiedzi na pytanie o sens, a nawet o to, czym ten sens jest sam w sobie. Jest to odpowiedź definitywna, ponieważ odesłani do tajemnicy Boga, poza nią wyjść nie możemy. W Jezusie odnajdujemy sens, gdyż to właśnie w Jego historycznej Osobie ukazała się ostateczna znajomość tajemnicy, której nie sposób przekroczyć⁹. Fisichella widzi w Jezusie sens Objawienia właśnie dlatego, że Wcielony Syn Boży jest urzeczywistnieniem doskonałej harmonii pomiędzy objawiającym a objawieniem¹⁰.

Objawienie znajduje swoje centrum w Chrystusie w mocy jego objawiającej śmierci na krzyżu. To właśnie ta śmierć, będąca Objawieniem Miłości Trynitarniej¹¹, wprowadza w sposób nadzwyczaj obiektywny i konkretny w przestrzeń sensu. Fisichella pisze: „Paradoksalny wymiar pełni sensu może zostać uchwycony w śmierci na krzyżu Jezusa z Nazaretu. W jednym jedynym wydarzeniu spotykają się bowiem ostateczne pytanie o los stawiane przez człowieka oraz sama natura Boga objawiającego się jako Miłość urzeczywistniona w całkowitym darze z siebie”¹². Sens tego Objawienia wypływa nie tylko z faktu ukazania się tajemnicy miłości trynitarniej Boga, ale również z faktu, iż ta miłość nie zamyka się w „obszarze” Trójcy jako cel sam w sobie, ale wychodzi do każdego człowieka, również tego zanurzonego w grzech. Śmierć Chrystusa pozostaje dla Fisichelli rzeczywistością intymnego spotkania Boga z człowiekiem. Sens jest niczym innym jak ukazaniem się Bożej natury oraz przyjęciem do niej natury ludzkiej¹³. To w śmierci Chrystusa mamy do czynienia ze szczególnym wtargnięciem sensu w historię człowieka¹⁴.

Obecność Syna Bożego w świecie obejmuje całą historię, nadając jej pełny i ostateczny sens. Wcielony Syn Boży jako *universale concretum*, jedyny i niepowtarzalny, we fragmencie historii Jezusa z Nazaretu zbiera wszystkie fragmenty historii¹⁵. Znajdują one swój sens i swoje spełnienie właśnie w nim. Bóg, który jest poza historią, staje się jednocześnie jej częścią. Mocą tej historyczności

⁹ Por. tenże, *Credibilità*, DTF, s. 222.

¹⁰ Por. tenże, *Senso della rivelazione*, DTF, s. 1124.

¹¹ Rino Fisichella nawiązuje w swojej chrystologii do myśli teologicznej Hansa Urs von Balthasara, dla którego centrum objawienia, świata i dziejów pozostaje Osoba Chrystusa w tajemnicy Misterium Paschalnego. Por. H.U. von Balthasar, *Teologia Misterium Paschalnego*, Kraków 2001; P. Martinelli, *La morte di Cristo come rivelazione dell'Amore trinitario nella teologia di Hans Urs von Balthasar*, Milano 1995.

¹² R. Fisichella, *Senso della rivelazione*, DTF, s. 1125.

¹³ Por. tamże, s. 1125.

¹⁴ Por. R. Latourelle, *Senso: ricerca e dono*, DTF, s. 1130.

¹⁵ Teologia historii jest dla Fisichelli integralną częścią teologii fundamentalnej w jej studium nad Objawieniem Bożym. Inspiracją pozostaje tu myśl teologiczna Hansa Urs von Balthasara z jej centralnym terminem *universale concretum et personale* odniesionym do Osoby Wcielonego Syna Bożego.

dokonyje się szczególne spotkanie Boga z człowiekiem, pełni sensu z ludzkim jego poszukiwaniem. Czytamy: „To właśnie historia Jezusa Chrystusa objawia się jako ta egzystencja, ku której zwraca się cała historia jako do ostatecznego swego spełnienia”¹⁶. Za Hansem Ursem von Balthasarem Fisichella widzi spełnienie historyczności Jezusa Chrystusa nie w tajemnicy krzyża, ale w tajemnicy Zmartwychwstania. Czas czterdziestu dni przebywania Zmartwychwstałego z uczniami, kiedy to objawia im najgłębszy sens swego nauczania, staje się wyrażeniem normatywności Chrystusa i znakiem spełnienia się historii. W Chrystusie Zmartwychwstałym w sposób pełny i jedyny dokonuje się spotkanie dwóch przeciwstawnych rzeczywistości, czasu i wieczności¹⁷. Chrystus spełniający sens Objawienia widziany jest jako centrum historii. Poprzedzająca go historia ma sens, o ile jest wyjaśniona i zinterpretowana przez Niego, ponieważ to właśnie do niego się odnosi. Historia następująca potem wypełniona jest znaczeniem w mocy Jego przebywania wśród swoich i pozwolenia na rozpoznanie się jako Pana. Jawi się w tej perspektywie bardzo jasno, iż Bóg umieścił w historii determinujące wydarzenie, zdolne do uczynienia jej w pełni sensowną. Chrystus jest centrum historii właśnie dlatego, że jest pełnią i ostatecznym spełnieniem Objawienia¹⁸.

WIARYGODNOŚĆ OBJAWIENIA BOŻEGO W KLUCZU SENSOWNOŚCI

Fisichella w swojej teologii fundamentalnej szanuje niezwykle wewnętrzną integralność i spójność Objawienia w dwóch wymiarach – wydarzeniowości i wiarygodności. W studium wiarygodności, podkreślając za prekursorem posoborowej szkoły teologii fundamentalnej na Uniwersytecie Gregoriańskim René Latourelle wagę kategorii znaku, przechodzi jednak z analizy „znaków wiarygodności” do analizy „wiarygodności znaku”¹⁹. Stawia to w centrum uwagi Osobę Jezusa Chrystusa. Chrystologiczne ukierunkowanie teologii fundamentalnej u Fisichelli realizuje się zatem nie tylko w studium nad Objawieniem, ale również w studium nad jego wiarygodnością. Wszystkie pojęcia i argumentacje konstruowane w wykładzie o wiarygodności winny być zatem czytane w kluczu chrystologicznym. „Mówić o wiarygodności Objawienia znaczy nade wszystko zechcieć zogniskować w sposób bardziej właściwy centralne i kwalifikujące dla teologii fundamentalnej wydarzenie, jakim jest Objawienie w jego definitywnym wyrażeniu w Jezusie z Nazaretu”²⁰.

¹⁶ R. Fisichella, *La rivelazione: evento e credibilità*, Bologna 2002, s. 76.

¹⁷ Por. tamże, s. 78.

¹⁸ Por. tamże, s. 81.

¹⁹ Por. tamże, s. 315n.

²⁰ R. Fisichella, *Credibilità*, DTF, s. 220.

To podstawowe założenie, które stanowi horyzont do opracowania przez Fisichellę naukowego ujęcia tematu wiarygodności Objawienia, pozwala na uczynienie kolejnego kroku w niniejszym opracowaniu, a mianowicie na przedstawienie zagadnienia wiarygodności jako ściśle związanego z pojęciem sensu.

Tytuł niniejszego podpunktu nie wyraża intencji autora postawienia znaku równości pomiędzy wyrazami „wiarygodność” i „sensowność”. Byłoby to z pewnością, jeśli nie niedozwolonym uproszczeniem pojęciowym, to bez wątplenia zawężeniem głównych idei, którymi posługuje się włoski teolog. Niemniej intuicyjne odczytanie nieadekwatności polskich terminów na precyzyjne wyrażenie głównej kategorii, jaką wykorzystuje Fisichella w swoich badaniach nad wiarygodnością Objawienia, otwiera tu pewne pole do interpretacji autora. Pojęcie owo, w języku włoskim brzmiące *significatività*, najsłuszniej wydaje się tłumaczyć jako dwuwyzrazowe określenie: „doniosłość znaczeniowa”. To właśnie jako doniosłość znaczeniową Objawienia widzi Fisichella w swoich opracowaniach jego wiarygodność. Kluczem natomiast, który pozwoli na odczytanie pojęcia sensu jako jednego z filarów tak rozumianej wiarygodności, pozostaje niewątpliwie kategoria sensowności.

Bardzo pomocne jawi się tu sformułowanie Fisichelli: „Mówimy o znaczeniowej doniosłości jako o procesie, który dąży do zrelacjonowania wydarzenia Objawienia oraz pojedynczego podmiotu [...]. Objawienie ukazuje się bowiem jako miejsce, w którym epokowe pytania podmiotu, również te mieszczące się raczej w historycznych czy kulturowych ograniczeniach, spotykają się z możliwością odpowiedzi”²¹. W innym miejscu zaś czytamy: „Wiarygodność w tym horyzoncie oznacza zdolność dostrzeżenia zrealizowania się również dziś tej pełni sensu, którą Objawienie ukazało pierwszym wierzącym, zdolnym, mocą wiary w nie, pozostawić wszystko, aby iść za Mistrzem (Mk 10,28)”²².

Doniosłość znaczeniowa w myśli teologicznofundamentalnej Fisichelli jest terminem, który scala w sobie dwie rzeczywistości – Objawienie oraz osobowy podmiot ludzki, który z tym Objawieniem się spotyka. Tak ujęta idea wiarygodności każe zatem odnieść się w analizie do podmiotu w jego życiowej decyzji. Daleki jednak jest włoski teolog od otwierania drzwi do jakiegokolwiek relatywizmu, gdyż nie czyni z człowieka ostatecznego kryterium prawdy Objawienia. Odniesienie wiarygodności do człowieka w żaden sposób nie podważa autorytetu obiektywności prawdy objawionej w Chrystusie. Służyć ma jedynie uchwyceniu idei wiarygodności jako znaczeniowej doniosłości, jako również sensowności. Wiarygodność tak ujęta przypisywana jest temu, co może być przez człowieka dostrzeżone jako autentycznie wypełnione sensem i wnoszące znaczeniowy ładunek do jego ludzkiej egzystencji²³.

²¹ Tamże, s. 220-221.

²² Tamże.

²³ R. Fisichella, *La rivelazione*, s. 289.

Teologiczna refleksja nad tematem wiarygodności tak ujętej wynika z docenienia przez Fisichellę kategorii języka i stworzenia przez niego swoistej analizy teologicznej języka. Próba przedstawienia tej tematyki nie może obyć się bez pobieżnego chociaż odniesienia do trzech fundamentalnych elementów zagadnienia znaczeniowej doniosłości, odczytanej w kluczu języka. Są nimi terminy: „sens”, „znaczenie”, „znaczący (jako wymowny²⁴)”. Sens zakłada horyzont epistemologiczny, znaczenie odwołuje do samej treści, natomiast pojęcia „znaczący” czy „wymowny” odsyłają do wymiaru antropologicznego. Fisichella pisze: „Kategoria doniosłości znaczeniowej daje się uchwycić jedynie w jedności tych trzech komponentów i ich wzajemnych relacjach”²⁵.

Ramy tego opracowania nie pozwalają na bardziej rozbudowaną analizę tych kluczowych dla tematu pojęć. Spojrzenie teologiczne na zagadnienie sensu każe w nim widzieć głęboką zgodność, spójność wewnątrz samego Objawienia. Znaczenie widziane w tej optyce zwraca uwagę na tajemnicę Wcielenia Syna Bożego. Przychodzi tu z pomocą sformułowanie Fisichelli: „Proponuje się zatem takie odczytanie wiarygodności, która mogłaby zawrzeć się w jednym jedynym akcie, gdzie obiektywność sensu, który stanowi i podtrzymuje treść, mogłaby odnieść się również do aktu podmiotu, który dostrzega ten sens oraz tę treść jako rzeczywistość zdolną do ukierunkowania jego życia, ponieważ mogącą nadać sens globalny całej egzystencji”²⁶. Termin „znaczący” odnosi się do wymiaru nadania sensu ludzkiej egzystencji przez uniwersalną rzeczywistość Prawdy objawionej w Chrystusie. Pozostaje wyborem podmiotu uczynienie pożytku z tej obiektywnej sensowności Objawienia na drodze wolnego wyboru, który urzeczywistnić może pełną koherencję pomiędzy sensem uniwersalnym, Jezusem Chrystusem, a dostrzeżeniem jego znaczeniowej doniosłości przez człowieka²⁷.

Włoski teolog kładzie duży nacisk na to, aby nie zamykać kategorii wiarygodności jedynie w obrębie filozoficznej analizy językowej. Widzi zatem doniosłość znaczeniową w horyzoncie antropologii teologicznej. Człowiek uzdolniony do przeżywania wiary rozumnej, przez dostrzeżenie sensowności treści, dokonuje jej akceptacji jako *verum* z całym jego znaczeniem, będącym nośnikiem sensu. Tak skonstruowana myśl nie wyczerpuje jednak zagadnienia (co dla dyskursu w kluczu języka jest czymś naturalnym), ale każe widzieć dalej tego człowieka, który wkracza w wymiar *bonum*, czyli ludzkiej wolności jako usposobienia do czynienia dobra, mocą poznanej i przyjętej prawdy. Sensowność Objawienia widziana jest jako jego integralny element. Jezus Chrystus, „Prawda Ojca” (J 14,6), „Odblask Jego chwały i Odbicie Jego Istoty” (Hbr 1,3), „Obraz Boga niewidzialnego” (Kol 1,15) nie może potrzebować zewnętrznych argumentów na

²⁴ Por. S. Skorupka, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 1994, s. 284.

²⁵ R. Fisichella, *Credibilità*, DTF, s. 221.

²⁶ Tamże, s. 221.

²⁷ Por. tamże, s. 223.

uzasadnienie swojej wiarygodności. Jako potwierdzenie tego przewodniego założenia należy przytoczyć w tym miejscu główny klucz do lektury myśli teologicznej Fisichelli, miłość. Za Hansem Ursem von Balthasarem Fisichella twierdzi, iż miłość stanowi hermeneutykę całej teologii, ponieważ to właśnie ona jest ostatnim słowem wyrażonym przez Trójjedynego Boga w wydarzeniu Objawienia. To w wyniszczonym w tajemnicy kenozy Jezusie Chrystusie realizuje się najbardziej wyrazista i tym samym najbardziej doniosła manifestacja miłości. Wiarygodność i sensowność jawią się z siłą niemalże oczywistości wobec ukazania natury Boga, która istnieje w całkowitym samoddaniu się, aż do wyniszczenia²⁸. Czytamy w jednym z głównych opracowań Fisichelli: „Syntezą naszego wykładu niech będzie zaproponowanie miłości trynitarniej Boga jako ostatecznego znaku wiarygodności Objawienia, ponieważ jest ona definitywnym ukazaniem się tajemnicy, której udziela dla naszego poznania”²⁹.

AKT WIARY JAKO WYBÓR NADAJĄCY SENS OCZYMA TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

Sobór Watykański I w Konstytucji dogmatycznej o wierze *Dei Filius* daje takie oto podstawy do skonstruowania definicji wiary: „Skoro w pełni uzależniony jest od Boga, jako od swego stwórcy i Pana, a rozum stworzony całkowicie podlega prawdzie nie stworzonej, winniśmy Bogu, który się objawia, okazać posłuszeństwo umysłu i woli w wierze”³⁰. Obrona doktryny katolickiej przed niebezpieczeństwem płynącym ze strony modernistycznych prądów racjonalizmu i fideizmu staje się okazją do nadania kierunku studiów nad wiarą dla rozwijającej się teologii fundamentalnej. Dla aktualnej teologii, stojącej wobec coraz to nowych wyzwań współczesności, wykładnia Magisterium Kościoła o wierze jawi się w nowym świetle wraz z dokumentami Soboru Watykańskiego II, na czele z Konstytucją dogmatyczną o Objawieniu Bożym *Dei verbum*. Kościół ustami Ojców Soborowych naucza nas: „Bogu objawiającemu należy okazać «posłuszeństwo wiary» (por. Rz 16,26; por. Rz 1,5; 2 Kor 10,5-6), przez które człowiek z wolnej woli cały powierza się Bogu, okazując «pełną uległość rozumu i woli wobec Boga objawiającego» i dobrowolnie uznając objawienie przez Niego dane [...]”³¹.

Mimo dokonanego w nauczaniu Kościoła epokowego przełomu w konstruowaniu definicji jako fundamentalne dla studium nad wiarą od samego początku pozostają dwa główne elementy: racjonalność oraz wolność aktu wiary. Pierwszy

²⁸ Por. R. Fisichella, *La rivelazione*, s. 315-316.

²⁹ Tamże, s. 332.

³⁰ Sobór Watykański I, *Dei Filius*, 28.

³¹ Sobór Watykański II, *Dei verbum*, 5.

z nich każe widzieć wiarę w jej integralnym i stałym związaniu z rozumem. Drugi natomiast wprowadza w zagadnienia antropologii teologicznej, dostrzegając wiarę w świetle spełnienia ludzkiej egzystencji.

Teologicznofundamentalna myśl Fisichelli o wierze jawi się jako umiejscowiona wiernie w horyzoncie tego nauczania. Oryginalność jednak uchwycenia tematu może być dostrzeżona właśnie w analizie zagadnienia sensu jako niezwykle ważnego dla współczesnych badań teologii fundamentalnej. Wiara ukazuje się tu zatem z jednej strony jako rzeczywistość wpisana w ścisłej harmonii z rozumem w naturalny porządek pytań o sens w poznaniu Prawdy, z drugiej zaś jako zanurzenie w Tajemnicy Trójjedynnej Miłości Boga, które Prawdę przyjętą pozwala realizować w nieustannym opowiadaniu się za Dobrem, urzeczywistniając w ten sposób w konkretnej ludzkiej egzystencji spełnienie się tego sensu.

Kryzys sensu zakorzeniony w głębokim kryzysie rozumu, wraz ze zwątpieniem w jego możliwości poznawcze, każe w dzisiejszym uprawianiu teologii opatrzyć szczególnym znaczeniem dostrzeganie roli rozumu w teologicznym opisywaniu aktu wiary. Propozycja Fisichelli jawi się jako bardzo wymowny przykład tej wrażliwości dzisiejszej teologii na wyzwania współczesności. „Nie jest w ogóle prawdą, iż wiara zaczyna się tam, gdzie kończy się rozum. Pozostaje nieuprawnione pragnąć słabego rozumu po to, by uzasadnić racje wiary. Wiara nigdy nie bała się silnego rozumu, dla ustanowienia rozumu, który byłby w stanie otworzyć się na przestrzeń transcencji”³².

Relacje wiary do rozumu włoski teolog odczytuje w horyzoncie postulatów Jana Pawła II wyrażonego w encyklice *Fides et ratio*. Czytamy tam: „Złudne jest mniemanie, że wiara może silniej oddziaływać na słaby rozum; przeciwnie, jest wówczas narażona na poważne niebezpieczeństwo, może bowiem zostać sprowadzona do poziomu mitu lub przesądu. Analogicznie, gdy rozum nie ma do czynienia z dojrzałą wiarą, brakuje mu bodźca, który kazałby skupić uwagę na specyfice i głębi bytu”³³.

W refleksji Fisichelli mamy do czynienia z pojęciem „wiary myślącej”³⁴. Jawi się zatem jako oczywiste, iż w samej naturze aktu wiary wszczepione jest jej silne złączenie z rozumem, warunkujące realizację ludzkiego pragnienia poznania prawdy. To właśnie rozum silny i wiara silna potrzebują zmierzenia się z tematem prawdy w epoce, kiedy wydaje się w sposób wyjątkowy odczuwać szczególne wyzwanie stawiane przez prawdę, i to nie prawdę teoretyczną, ale tę dotyka-

³² R. Fisichella, *Testimoniare il Vangelo nell'Università*, <http://www.glisicritti.it/approf/approf.htm> [5.12.2012].

³³ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, 48.

³⁴ Jedno z opracowań autora, w sposób szczególnie poświęcone między innymi tematowi wiary i zadaniom teologii, nosi znamienity tytuł: *Quando la fede pensa*, co na język polski należałoby przetłumaczyć: Gdy wiara myśli.

jąca sensu ludzkiej egzystencji³⁵. Wiara nieposzukująca rozumnego uzasadnienia swoich treści mogłaby się szybko przerodzić w gnozę i oddalić od poszukiwań sensu, zamykając się w sobie samej na dar Prawdy³⁶. „Wiara bowiem otwiera na poznanie, na rozumność wciąż większą oraz na wciąż bliższą więź z osobą poznaną, doświadczając jednocześnie miłości; znajomość ta w świetle wiary chroniona jest przed wszelkim mitycznym czy gnostycznym niezrozumieniem”³⁷.

Wiara w teologii fundamentalnej Fisichelli rozumiana jest jako forma poznania prawdy, a wręcz otwarcie się na prawdę objawioną w historycznym wydarzeniu Jezusa z Nazaretu. W wierze dokonuje się spotkanie dwóch rzeczywistości: ludzkiego poszukiwania sensu w pełnym otwarciu na prawdę oraz obecnej w każdym momencie historii Prawdy Objawionej w Jezusie Chrystusie.

Odbudowanie szacunku do siły rozumu ukazuje się w tak przeprowadzonym teologicznym studium nad wiarą jako gwarant jej właściwej kondycji w otwarciu na prawdę Objawienia. To zaś z kolei warunkuje odczytanie w nim i przyjęcie Wcielonego Słowa, jedyne i pełne sensu Objawienia, historii i każdego człowieka.

Teologia, a w sposób szczególny teologia fundamentalna, wpisuje się w ten porządek rozumności wiary, i jak zaznacza Fisichella, „rodzi się ona z wiary, która myśli i która poszukuje rozumu. Potrafi ona przyjąć wyzwanie autonomii w ukazywaniu, w jaki sposób wiara i rozum mogą się złączyć w ich pragnieniu spójnego osiągnięcia szczególnej inteligencji Tajemnicy”³⁸. Jako konieczne jawi się zatem w myśli włoskiego teologa odbudowanie właściwych relacji pomiędzy wiarą i rozumem w ich dążeniu do poznania prawdy i rozumnej refleksji nad nią. Właśnie dzięki należytej harmonii w tych relacjach sensowność Objawienia nosić może znamię oczywistości mocą otwarcia i niestrudzonego poszukiwania jego obiektywnej prawdy.

Drugi wymiar aktu wiary przedstawiony przez włoskiego teologa ukazuje, w jaki sposób poznanie prawdy Jezusa z Nazaretu i opowiedzenie się za nią determinuje i kształtuje całą ludzką egzystencję jako wypełnioną sensem. Sens życia postrzegany w tej optyce może zostać poznany i urzeczywistnić się w konkretnym człowieku w przestrzeni dobra i wolności. W swojej książce *La fede come risposta di senso. Abbandonarsi al mistero*³⁹, co w przełożeniu na język polski znaczy: Wiara jako odpowiedź sensu. Oddać się tajemnicy, włoski teolog powraca często do koncepcji wiary jako wolnego wyboru pojedynczego człowieka, wyboru, który pociąga za sobą zaangażowanie całego życia, a który to jest

³⁵ Por. R. Fisichella, *Il sapore della presenza. Intervista con Rino Fisichella di Walter Montini*, <http://www.gliscritti.it/approf/approf.htm> [5.12.2012].

³⁶ Por. R. Fisichella, *La rivelazione*, s. 202.

³⁷ Tenże, *Quando la fede pensa*, Casale Monferrato 1998, s. 38.

³⁸ Tamże, s. 8.

³⁹ R. Fisichella, *La fede come risposta di senso. Abbandonarsi al mistero*, Milano 2005.

nieodwołalny i radykalny⁴⁰. Fisichella przy innej okazji bardzo jasno to precyzuje: „Jeśli istnieje wyzwanie, któremu jedynie wiara może sprostać, umiejscawia się ono w horyzoncie sensu egzystencji [...]. Nikt nie może twierdzić, iż osiągnął osobową tożsamość, jeśli uchyla się od stanięcia względem pytania o sens istnienia lub redukuje je do pustki pytania retorycznego. Nasze mówienie wypływa z faktu bycia depozytariuszami sensu, który został nam dany przez Objawienie”⁴¹.

Wiara przedstawia się jako akt osobowy, którego dokonuje wierzący w momencie, w którym postrzega Objawienie jako pełnię sensu i pełne znaczenia dla niego. Jest to rzeczywistość, która ogarnia jako nierozłączne ze sobą zrozumiałość wydarzenia, zawierzenie mu jako wiarygodnemu oraz podążanie za nim, aby móc zrealizować osobowe i życiowe spełnienie⁴². Przychodzi tu z pomocą bardzo trafna wypowiedź Fisichelli: „Wiara należy do wyrazów szczególnie ukierunkowujących i determinujących życie każdej osoby, a w pewnym wymiarze stanowi akt najważniejszy i decydujący [...]. Wierzyć jest nie tylko możliwe, ale jawi się jako coś niezbędnego”⁴³.

Takie postrzeganie wiary w teologii przypisuje temu świadomemu aktowi ludzkiej wolności naturalne ukierunkowanie na odkrywanie i przeżywanie prawdy, a przez to najpełniejszego sensu ludzkiej egzystencji. Obiektywizm Objawienia spotyka się tu z naturalnymi skłonnościami człowieka w jego otwarciu na prawdę i potrzebie samospełnienia.

Za Fisichellą zauważyć należy, iż „[...] temat sensu życia nie jest kwestią teoretyczną, ale wchodzi w pełni w horyzont zdolności wpływania na wybory i ukierunkowania, które stawiają na pierwszym planie zdolność osoby do kochania i bycia kochanym. Sens życia i miłość nie są niczym innym jak dwiema stronami tego samego medalu”⁴⁴.

Wiara zatem zakłada spełnienie sensu ludzkiej egzystencji dzięki uczestnictwu w Prawdzie Boga w perspektywie miłości. To dzięki wierze na płaszczyźnie poznawczej i egzystencjalnej następuje spotkanie miłości Boga, jedynej wiarygodnej, oraz miłości człowieka, wymownej i sensownej mocą tej miłości odkrytej w Objawieniu. Studium nad wiarygodnością Objawienia, które Fisichella konstruuje w kluczu balthasariańskiej tezy, iż „wiarygodna jest tylko miłość”⁴⁵, każe również wiarę widzieć w nierozzerwalnej więzi z miłością. „Kiedy ktoś kocha, kocha na zawsze. Wiara natomiast potrzebuje codziennej ratyfikacji. Dlatego właśnie jawi się jako konieczne złączenie wiary z miłością, bo tylko wtedy ta pierwsza będzie mogła pozostać niewzruszona, gdy zawierzy się tej miłości, któ-

⁴⁰ Por. W. Montini, w: R. Fisichella, *La fede come* [okładka].

⁴¹ R. Fisichella, *Testimoniare il Vangelo*.

⁴² Por. tenże, *Credibilità*, DTF, s. 224.

⁴³ Tenże, *La fede come*, s. 14.

⁴⁴ Tenże, *Educare ai valori per sconfiggere il relativismo*, <http://www.gliscritti.it/approf/approf.htm> [5.12.2012].

⁴⁵ Por. H.U. von Balthasar, *Wiarygodna jest tylko miłość*, Kraków 1997.

ra pozostanie jako ostateczne i definitywne zwycięstwo, ponieważ «miłość nigdy nie ustaje» (1 Kor 13,8)⁴⁶.

Należy z całą mocą podkreślić, iż odesłanie do miłości ukazanej w Objawieniu jest każdorazowo w myśli Fisichelli doskonałą okazją, aby odesłać do Tajemnicy miłości Trynitarnej objawionej w Misterium Paschalnym. Refleksja ta nie pozwala stracić z naukowego pola widzenia absolutnego centrum teologii, Osoby Wcielonego Słowa Bożego. Chrystocentryczny charakter wiary chrześcijańskiej, podkreślany wielokrotnie przez Rino Fisichellę, ukazuje wiarę nade wszystko jako przyjęcie Boga objawiającego się w osobie Jezusa Chrystusa. Wszystkie prawdy dotyczące człowieka, świata i historii zakorzenione są w Chrystusie⁴⁷. Fisichella stara się unikać zawężenia teologii fundamentalnej jedynie do antropologii. O tyle pozostaje ona ukierunkowana na człowieka, o ile jest nauką realizacją rozumności wiary w tego, który jest pełnią Bożego Objawienia, centrum i sensem całej historii ludzkości. „Prowokowanie o sens życia jako odbudowanie miłości otwiera nieodwołalnie drogę do wpatrzenia się w oblicze Chrystusa. W nim rozwikłany zostaje enigmat ludzkiej egzystencji z całą masą wewnętrznych sprzeczności i znajduje pełne światło tajemnica człowieka”⁴⁸. W Chrystusie przewyciężona zostaje wszelka antropologia, gdyż On jeden stanowi klucz do zrozumienia tajemnicy człowieka. Wcielenie pozwala nam widzieć w Osobie Jezusa Chrystusa jedność i tożsamość tajemnicy Boga oraz tajemnicy człowieka⁴⁹.

W porządek poznania prawdy oraz w porządek przeżywania przez człowieka miłości, jako historycznego urzeczywistniania się uniwersalnej normy Chrystusa w konkretnej ludzkiej egzystencji, wpisuje się kategoria świadectwa. Znajduje ona w teologicznej pracy Fisichelli swoje bardzo ważne miejsce. Nierozzerwalny związek wiary i miłości w służbie prawdy wyraża się właśnie w oczywistości znaku świadectwa. Czytamy: „Świadectwo jawi się jako jedna z czołowych koncepcji chrześcijaństwa oraz wiary. Ukazuje ono formę nadającą podstawowe wartości osobie w jej ukonstytuowaniu się jako bytu relacyjnego oraz otwartego na prawdę”⁵⁰.

Teologicznofundamentalna refleksja nad wiarą bardzo mocno akcentuje u Fisichelli pytanie o możliwości jej urzeczywistniania w historycznym dziś. Pytanie owo nie jawi się wobec wszystkich problemów współczesności jako absolutnie oczywiste. Nawet jeżeli postrzega się wiarę jako coś wpisanego w naturalny porządek samorealizacji osoby, pytanie to wciąż powraca i wymaga odpowiedzi sensownej, zawierającej motywację mogące zaspokoić aspiracje

⁴⁶ R. Fisichella, *La fede come*, s. 171-172.

⁴⁷ Por. J. Mastej, *Wiara*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, red. M. Rusecki i in., Kraków 2002, s. 1326.

⁴⁸ R. Fisichella, *Educare ai valori*; por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 22.

⁴⁹ Por. R. Latourelle, *Senso: ricerca e dono*, DTF, s. 1130.

⁵⁰ R. Fisichella, *La fede come*, s. 112.

rozumu. To wszystko jako warunek dokonania wyboru – wolnego i wypełnionego znaczeniem⁵¹.

Przeżywany kryzys sensu w kontekście innych problemów współczesności może być i powinien być potraktowany jako zaproszenie do pogłębionej refleksji nad podstawowymi zagadnieniami wiary. Bynajmniej takie zadanie postawiłem sobie, proponując przedstawienie kilku aspektów teologicznej myśli włoskiego teologa. Myśli, która z pewnością jawi się jako przyjęcie tego zaproszenia współczesności. Można dyskutować z Fisichellą na temat balthasariańskiego „zdogmatyzowania” w uprawianiu teologii fundamentalnej na zasadzie: „Bóg mówi, a ty człowieku masz słuchać”. Można inaczej postawić akcenty w dyskursie teologicznym, budując antropologię „oddolnie”, od ludzkich predyspozycji ukierunkowujących człowieka na ewentualne mówienie do niego Boga, jak uczył chociażby Karl Rahner. Tak czy owak, ważne jest, aby potrafić uchwycić oryginalność danej propozycji, nie zamykając się na inne.

Wymowny tytuł opracowania Fisichelli, Pozza i Lafonta, dotyczącego umiejscowienia teologii w horyzoncie rozciągającym się pomiędzy Objawieniem a historią: *La teologia tra rivelazione e storia*⁵² (Teologia pomiędzy Objawieniem a historią) okazuje się bardzo pomocny w refleksjach nad dzisiejszą teologią dzięki pogłębionej analizie analogii pomiędzy uczniami z Emaus, przeżywającymi w jak najbardziej konkretnym historycznym momencie ich wielkie życiowe rozczarowania i głęboki kryzys, a dramatem człowieka nam współczesnego, z wszystkimi konsekwencjami Nietzscheańskiego postulatu śmierci Boga⁵³. Teologia, a w tym wypadku teologia fundamentalna, nie może odkrywać i konstruować swojej tożsamości inaczej, jak tylko w służbie tego spotkania pomiędzy człowiekiem a Jezusem, łamiącym chleb i wyjaśniającym pisma. *Intellectus fidei* we współczesnym konkretnym historii jakże wyraziście jawi nam się jako naukowy przejaw wiary myślącej w służbie odnajdywania jedynej najpełniejszego sensu człowieka w Zmartwychwstałym Jezusie Chrystusie, który jako Wcielone Słowo, „Obraz Boga Niewidzialnego” (Kol 1,15), jest jedynym sensem Objawienia i całej historii ludzkości.

⁵¹ Por. tamże, s. 13-14.

⁵² Por. *La teologia tra rivelazione e storia*, red. R. Fisichella, G. Pozzo, G. Lafont, Bologna 1999.

⁵³ Relacje pomiędzy wiarą a historią na tle pierwotnych relacji historii i Objawienia z centralnym miejscem Jezusa Chrystusa Rino Fisichella opisuje w kontekście obrazu uczniów z Emaus w tekście swojego odczytu (do którego jednak nie doszło) podczas Międzynarodowego Kongresu Teologii Fundamentalnej w Lublinie w dniach 18-21 września 2001. Por. R. Fisichella, *Jedność historii i wiary*, w: *Chrześcijaństwo jutra*, red. Rusecki i in., Lublin 2001, s. 131-133.

CONTEMPORARY CRISIS OF MEANING AS A CHALLENGE
FOR FUNDAMENTAL THEOLOGY. SUGGESTION OF RINO FISICHELLA

Summary

The general features of the contemporaneity includes the lost identity of today's man. A weak condition of human subject in his hopelessness in the power of reason and his closeness to the truth is crisis of meaning. Rino Fisichella's fundamental theology shows very clearly that the theological discourse needs to emphasize on elements involved in such a phenomenon. Present work reveals the importance given by him to reflections on meaning in his Christocentric Theology. The Incarnate Son of God is the meaning of Divine Revelation. He's a particular entry of the meaning in the history. Credibility of Divine Revelation is analysed in terms borrowed from philosophy of language read in the key of love, which alone is credible. Fisichella's thought makes see in Trinitarian Love of God revealed in Christ the apparition and the fulfillment of every meaning. The Truth of Divine Revelation is accessible thanks to a faith that dares to think and has to be firmly and harmonically united to reason. Thanks to this faith one can be able to form and to live his own existence, filled of meaning of "universale concretum" of Christ in the concrete of history.